

Олександр Романцов

**ІНСТИТУТ КИЇВСЬКИХ
ВІЙСЬКОВИХ ГУБЕРНАТОРІВ:
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Після приєднання внаслідок поділів Польщі території Правобережної України до Російської імперії перед царською владою постало завдання інкорпорації цих земель, наближення їх до загальноросійського зразка, універсалізації тамтешніх установ й законодавства, повернення на свій бік польської, литовської й спольщеної української еліти. Інститут військових губернаторів слід розглядати як інструмент царського уряду, впроваджений для того, щоб окрім виконання суто адміністративних повноважень, здійснити цю інкорпорацію. Ґрунтовне дослідження всіх інститутів губернської влади дає змогу здійснити комплексний аналіз політики царського уряду, спрямованої на поглинання території Правобережної України. Вивчення діяльності військових губернаторів виходить за межі простого студіювання хронології змін на теренах цього регіону, а торкається різних проявів інтеграційної активності російської влади.

Дслідження процесів функціонування інституту військових губернаторів на Правобережній Україні вимагає опрацювання різноманітних історичних джерел. Останні представлені матеріалами, що відклалися в архівних установах; мемуарами; збірками законодавчих актів тощо. З врахуванням недослідженості проблеми і численних помилок в літературі, звернення до архівних документів уявляється вкрай важливим.

Оскільки територіально тема дослідження стосується регіону Правобережної України, основна увага була приділена архівам, що розташовуються на цій території. В Києві була проведена пошукова робота в таких архівних установах: Центральний державний історичний архів України, Державний архів Київської області, Інститут рукопису при Національній бібліотеці ім. В.Вернадського. Були також залучені деякі матеріали з Державного архіву Хмельницької області.

Військові губернатори від початку заснування цієї посади переважно мали займатись суто військовими справами. В київських архівах знаходиться чимало матеріалів, що допомагають визначити напрями цієї діяльності. Йдеться насамперед про розташування військ в межах підпорядкованих їм губерній, збір та постачання їх

провіантом, фуражем та дровами. В справах № 18 («Переписка с Киевским нижним земским судом и другими учреждениями об отводе помещения для расквартирования воинских частей, обеспечения их продовольствием и фуражом, об обеспечении транспортом следующих на воинскую службу офицеров и другие вопросы»), № 40 («Дело о рекрутах и амуниции»), № 121 («Дело по отношению министерством Внутренних Дел с изъяснением Высочайшей воли о дополнительном сборе в Киевской губернии земских повинностей на заготовление дров и соломы для войск херсонского отряда военных поселений») відклалося листування київських військових губернаторів з місцевими адміністративними установами щодо налагодження постачання військових частин всім необхідним¹. Низка справ містить матеріали стосовно пересування військових частин в межах губернії, постачання їм дров та амуніції, несення варти в Києві тощо. У справі № 1181 «Исходящая документация» міститься чимало звернень з канцелярії київського військового губернатора до різних військових начальників: коменданта київського гарнізону, командуючого 3-м резервним корпусом, командира київської інженерної команди, командира київського арсеналу тощо². За цими документами добре простежується напрямок військової діяльності цих посадовців, принаймні в з 1827 по 1832 рр.

Найбільше інформації подібного плану містить опис № 5 фонду № 533, в якому зібрана інформація про головування київського військового губернатора над київським батальйоном військових кантоністів. Київський військовий губернатор не був командуючим цього батальйону, але останній був йому підпорядкований як найбільшому військовому начальнику в місті. Інформація про підпорядкування цієї частини міститься у справі № 126 «Дело по высочайшему повелению: Киевский батальон военных кантонистов подчинить Киевскому Военному Губернатору»³. Частими в справах є

¹ ЦДАк. — фонд № 533. — опис 1. — справа 3. — Переписка с Киевским нижним земским судом и другими учреждениями об отводе помещения для расквартирования воинских частей, обеспечения их продовольствием и фуражом, об обеспечении транспортом следующих на воинскую службу офицеров и другие вопросы. — 1800 — 29.; ЦДАк. — фонд № 533. — опис 5. — справа 40. — Дело о рекрутах и амуниции. — 1827. — 30 арк.; ЦДАк. — фонд № 533. — опис 5. — справа 121. — Дело по отношению министерством Внутренних Дел с изъяснением Высочайшей воли о дополнительном сборе в Киевской губернии земских повинностей на заготовление дров и соломы для войск херсонского отряда военных поселений. — 1827-1828. — 85 арк.

² ЦДАк. — фонд № 533. — опис 2. — справа 1181. — Исходящая документация. — 1828. — 75 арк.

³ ЦДАк. — фонд № 533. — опис 5. — справа 126. — Дело по высочайшему повелению: Киевский батальон военных кантонистов подчинить Киевскому Военному Губернатору. — 1827. — 66 арк.

дорікання П.Желтухіна посадовця командуючому батальйоном капітану Вольфу за невиконання певних завдань, придбання продуктів харчування для кантоністів за завищеними цінами тощо, як наприклад, у справі № 136 «Месячные рапорты по батальону Военных кантонистов»⁴. У справі № 207 «Дело по требованию книг собрания законов» містяться звернення військового губернатора П. Желтухіна до Головного штабу з проханням надіслати йому деякі законодавчі акти, пов'язані з військовою справою⁵.

При аналізі військових повноважень київських та кам'янець-подільських військових губернаторів особливо важливо простежити функції нагляду цих намісників над дивізіями та інспекціями. У київських архівах, на жаль, відсутні справи, де б містилось достатньо інформації стосовно інспектування. Подекуди лише знаходимо згадки про головування конкретного військового губернатора над тією чи іншою дивізією (інспекцією). В хмельницькому обласному архіві були знайдені матеріали, які допомогли краще розібратися з інспекторською діяльністю військових губернаторів. Справи № 189 «Реестр указам и повелениям Его Высочества по военной части за 1801 г.» та № 190 «Журнал по воинской части донесениям государю цесаревичу 1801 г.», містять інформацію стосовно листування кам'янець-подільського військового губернатора із великим князем Костянтином Павловичем⁶. Останній був призначений генерал-інспектором над Брестською, Дністровською та Українською дивізіями, і військовий губернатор Кам'янця-Подільського І.Гудович, як інспектор дністровської дивізії, підпорядковувався йому. Ці справи складаються переважно зі звітів І. Гудовича про стан полків та різних справ, пов'язаних з ними. Можна припустити, що київський військовий губернатор діяв як інспектор приблизно так само.

Інформація стосовно інспекторської діяльності військових губернаторів, що відклалася у київських архівах надто лаконічна. В архівних справах фонду № 533 містяться лише деякі згадки про поєднання київськими військовими губернаторами власної посади з посадою інспектора. В деяких письмових зверненнях на їхнє ім'я згадується, що вони були інспекторами київської або української інспекції. В справі № 181 «Дело по отношению Днепровской кавалерии инспектора Датишампа о перемене квартир полков вверенной ему

⁴ ЦДАк. — фонд № 533. — опис 5. — справа 136. — Месячные рапорты по батальону Военных кантонистов. — 1827-1828. — 469 арк.

⁵ ЦДАк. — фонд № 533. — опис 5. — справа 207. — Дело по требованию книг собрания законов. — 1828. — 15 арк.

⁶ ДАХМО. — фонд № 227. — т.1. — справа 189. — Реестр указам и повелениям Его Высочества по военной части за 1801 г. — 1801. — 267 арк.; ДАХМО. — фонд № 227. — т.1. — справа 190. — Журнал по воинской части донесениям государю цесаревичу 1801 г. — 1801. — 75 арк.

инспекции» містяться матеріали щодо письмових звернень останнього до київського військового губернатора О. П. Тормасова⁷. Втім, імовірно, що в даному випадку генерал Датішамп звертався до генерала від кавалерії Тормасова як до керуючого Київською губернією (на теренах якої розташовувались деякі з полків, підпорядкованих Датішампу), а не як до інспектора.

Важливою складовою діяльності військових губернаторів була їхня робота з цивільними справами губерній. Цивільний нагляд над губерніями ці посадовці отримували через деякий час після свого призначення на посаду військового губернатора. Траплялось, що військові губернатори і не отримували цих повноважень, обмежуючись лише військовими. Серйозних юридичних ухвал щодо того, які саме обов'язки військові губернатори повинні були суміщати з повноваженнями цивільного нагляду, не існувало. Існуючі нормативні акти доволі абстрактно вказували на конкретні завдання. Посада київського військового губернатора майже постійно співіснувала з посадою київського цивільного губернатора. Тому чимало справ і надалі знаходилося в руках цивільного губернатора, військовий губернатор лише перевіряв загальний рух справ в губернії.

Краще зрозумілими стають напрямки цивільної роботи військового губернатора за матеріалами справ щодо вихідної та вхідної документації канцелярії останнього. В справах № 68 «Исходящие документы», № 130 «Реестр входящих документов гражданской части канцелярии Киевского военного губернатора», № 1113 «Реестр исходящих документов из канцелярии Киевского военного губернатора», № 1228 «Журнал регистрации исходящих документов» містяться дані про те, з якими саме установами місцевої губернської адміністрації та центрально-урядовими установами мали справи начальники губерній⁸. Інформація, яку можна отримати в цих справах, є суто статистичною, бо відомості не висвітлюють хід вирішення тієї чи іншої справи. Втім, зведення адресатів вихідної документації та змісту звернення в таблицю дозволяє визначити, з ким контактували частіше, якими саме справами переважно опікувались військові губернатори.

Ще однією групою документів, де міститься інформація стосовно цивільного нагляду військових губернаторів, є справи про ревізійні

⁷ ЦДАк. — фонд № 533. — опис 1. — справа 181. — Дело по отношению Днепровской кавалерии инспектора Датишампа о перемене квартир полков вверенной ему инспекции. — 1803. — 5 арк.

⁸ ЦДАк. — фонд № 533. — опис 1а. — справа 68. — Исходящие документы. — 1798 — 50.; ЦДАк. — фонд № 533. — опис 1а. — справа 130. — Реестр входящих документов гражданской части канцелярии Киевского военного губернатора. — 1799 — 30.; ЦДАк. — фонд № 533. — опис 1. — справа 1113. — Реестр исходящих документов из канцелярии Киевского военного губернатора. — 1806. — 28 арк.; ЦДАк. — фонд № 533. — опис 1. — справа 1228. — Журнал регистрации исходящих документов. — 1810. — 74 арк.

об'їзди цими посадовцями підпорядкованих губерній. В документах щодо цих поїздок наводиться інформація про те, які саме установи відвідували військові губернатори, на що звертали увагу, які саме документи вимагали від місцевих чиновників. В справі № 606 «Рапорты Николаю I, министру финансов, министру внутренних дел и др. материалы о состоянии Киевской губернии» наводиться детальний перелік тих напрямів роботи місцевих органів влади (нижніх земських судів, міських поліцій, повітових судів та губернського правління), які цікавили київського військового губернатора Б. Княжніна⁹. За цими даними добре простежується робота не лише військових губернаторів, але й цих адміністративних установ. До того ж саме в цих справах згадується про чітке розмежування повноважень посади військового губернатора на військові, які багато в чому дублювали повноваження коменданта гарнізону міста, та цивільні, притаманні цивільному губернатору. Щоразу як військовий губернатор від'їжджав з міста в якихось справах, він звертався до цих посадовців з наказом тимчасово перебрати відповідні функції на себе із зобов'язанням регулярно повідомляти письмово про перебіг подій в губернії.

Чимало справ пов'язано з облаштуванням міста Києва. Деяку інформацію про участь у ньому військових губернаторів було знайдено в Державному архіві Київської області в фонді № 1 «Киевское губернское правление» та фонді № 2 «Киевский гражданский губернатор». Цікаві матеріали стосовно участі київських військових губернаторів у міській забудові знаходяться у справі № 624 опису 336 фонду № 1 «Рапорта городских дум, полиций о предоставлении свободной площади дворянам на постройку домов в г. Киеве»¹⁰. Тут наведено плани проектів будинків, на кожному з яких стоїть підпис військового губернатора.

Особливо добре цей напрям діяльності простежується за матеріалами, що стосуються другого періоду функціонування посади військового губернатора в Києві у 1827–1832 рр. Деякі справи опису № 3 стосуються міського урядування, забудови Києва: № 119 «Дело об устройстве в г. Киеве каменной мостовой», № 140 «Дело о построении восьми столбов с фонарями на Никольской улице»¹¹. У справі № 119 є

⁹ ЦДАк. — фонд № 533. — опис 2. — справа 606. — Рапорты Николаю I, министру финансов, министру внутренних дел и др. материалы о состоянии Киевской губернии. — 1830–1831. — 146 арк.

¹⁰ ДАКО. — фонд 1. — Опис 336. — справа 624. — Рапорта городских дум, полиций о предоставлении свободной площади дворянам на постройку домов в г. Киеве. — 1801. — 56 арк.

¹¹ ЦДАк. — фонд 533. — опис 3. — справа 119. — Дело об устройстве в г. Киеве каменной мостовой. — 1827-1829. — 112 арк.; ЦДАк. — фонд 533. — опис 3. — справа 140. — Дело о построении восьми столбов с фонарями на никольской улице. — 1827. — 10 арк.

цікавий документ, в якому київський військовий губернатор докоряє цивільному за зволікання із постачанням каменю для київських бруківок. У цьому листі він назвав цивільного губернатора «начальником губернії». Окрім цього, в документах цієї справи присутній перелік різних міських установ та чиновників, що мали відношення до упорядкування доріг: київська міська комісія, київський архітектор, поліцмейстер, київський магістрат, київське губернське правління, цивільний департамент київського головного суду. В справі № 86 «Дело об устройстве города Киева» наводиться звіт київського поліцмейстера київському військовому губернатору про стан місцевої поліції¹². В цьому звіті викладено історію змін, що їх зазнала київська поліція за останні сорок років, подано також склад поліцейських штатів за цей час, розвиток поділу міста, вказано на існуючі проблеми. Ситуація з київською поліцією змальовується також у справі № 479 «Дело об усилении штатов киевской полиции», яка пов'язана з періодом перебування в Києві на посаді військового губернатора Б. Княжніна¹³.

Деякі справи висвітлюють освітянський напрямок діяльності військових губернаторів. У справі № 1019 «Дело о предположении дворянства Киевской губернии на учреждение в Киеве из собственных пожертвованной Гимназии об отдаче под оную кловского дома» наводяться матеріали щодо участі київських військових губернаторів у заснуванні першої київської чоловічої гімназії¹⁴. Згідно з цими даними роль останніх у цьому процесі була суто виконавча — підпис відповідних документів, накази нижчим інстанціям щодо з'ясування тієї чи іншої інформації чи виконання певного доручення. Власної ініціативи у цій справі вони не виявляли.

Важливим для розуміння процесу виконання військовими губернаторами власних повноважень є ознайомлення з роботою канцелярії цих посадовців. Чиновники останньої виконували в різний час різні обов'язки, тому залучення архівних джерел протягом усього періоду функціонування посади київського військового губернатора дозволяє краще вникнути в це питання.

Найбільше інформації щодо діяльності канцелярії військових губернаторів у Києві можна отримати в ЦДА у фонді № 533. Перший опис ілюструє загальну картину функціонування не лише київського військового губернатора, але й його канцелярії. У описі 1а у справі

¹² ЦДАк. — фонд 533. — опис 3. — справа 86. — Дело об устройстве города Киева. — 1827-1829. — 320 арк.

¹³ ЦДАк. — фонд 533. — опис 3. — справа 479. — Дело об усилении штатов Киевской Полиции. — 1830. — 78 арк.

¹⁴ ЦДАк. — фонд 533. — опис 1. — справа 1019. — Дело о предположении дворянства Киевской губернии на учреждение в Киеве из собственных пожертвованной Гимназии об отдаче под оную кловского дома. — 1805-1812. — 190 арк.

№ 5 «Дело по указу Правительствующего Сената о всевысочайше утвержденном штате канцелярии малороссийского и киевского генерал-губернатора» містяться матеріали щодо канцелярії О. Беклешова, який нетривалий час обіймав цю посаду¹⁵. Дивним видається те, що разом зі скасуванням цієї посади зникла й канцелярія замість того, щоб перейти під керівництво військового губернатора, який знову став головним начальником в цій губернії. В справі № 987 «Дело о назначении Киевского военного губернатора Торماسова командиром над молдавским корпусом» наводиться цікава деталь щодо того, чим конкретно на той час займались канцеляристи¹⁶. У зверненні до цивільного губернатора генерал О. Тормасов описав роботу власної канцелярії, чиновники якої займались видачею паспортів, подорожних на проїзд та веденням обліку отриманих за це коштів. В справі № 1073 «Дело о предполагаемом отъезде в отпуск Киевского военного губернатора Торماسова» наводиться перелік чиновників канцелярії¹⁷. В документах згадуються їхні прізвища та приналежність до класу згідно з Табелем про ранги без вказівки, хто з них чим саме займався. Про постійну ротацію кадрів в канцелярії військового губернатора свідить справа № 266 «Дело по прошениям об определении в штат канцелярии Киевского военного губернатора канцелярских служителей и увольнении из оногo»¹⁸. Ця справа цікава тим, що допомагає скласти певне уявлення про кар'єрне просування зріст тогочасних чиновників. Робота в канцелярії не була прибутковою, що часто було мотивацією переведення на інше місце.

Таємний напрямок діяльності військових губернаторів простежується за матеріалами як київських, так і хмельницького архівів. В Києві інформація про це питання переважно знаходиться в ЦДІА у фонді № 533 описі № 4. Втім і в першому описі містяться певні матеріали, що також допомагають зорієнтуватися в цьому аспекті повноважень цих намісників. Подібні відомості вперше згадуються в описі 1а у справі № 23 «Дело о надзоре и ответственности помещиков и управляющих за поведением лиц польского происхождения,

¹⁵ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 1а. — справа 5. — Дело по указу Правительствующего Сената о всевысочайше утвержденном штате канцелярии малороссийского и киевского генерал-губернатора. — 1798-1799 — 85.

¹⁶ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 1. — справа 987. — Дело о назначении Киевского военного губернатора Тормасова командиром над молдавским корпусом. — 1805. — 14 арк.

¹⁷ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 1. — справа 1073. — Дело о предполагаемом отъезде в отпуск Киевского военного губернатора Тормасова. — 1806. — 3 арк.

¹⁸ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 1. — справа 266. — Дело по прошениям об определении в штат канцелярии Киевского военного губернатора канцелярских служителей и увольнении из оногo. — 1803. — 23 арк.

проживаючих в их владениях»¹⁹. Проте ця інформація є уривчастою й не складає цілісної картини. В перший період функціонування посади військового губернатора в Києві майже всі таємні справи були так чи інакше пов'язані з поляками.

Деяка корисна інформація наявна в матеріалах листування київського військового губернатора з міністром поліції. Переважно це стосувалось лояльності польського населення губерній Правобережної України, справ щодо устаткування військових магазинів борошном та контрабандними справами. Цікавою є справа № 1227 «Журнал исходящим бумагам по секрету», в якій згадуються польські поміщики брати Собанські у зв'язку з їхнім неприхильним ставленням до царського уряду та наміром виїхати за кордон²⁰. З документів справи невідомо, чим саме закінчилось це розслідування. Втім цікавим є інше — під час польського повстання 1830-1831 рр. саме брати Собанські на початку 1831 р. першими підтримали його на теренах Київської губернії.

Опис № 4 серед інших описів фонду № 533 найменш інформативний. Більшість документів у справах цього опису йдуть з позначкою «секретно». Матеріали, зібрані тут, розкривають схеми, за якими здійснювався таємний нагляд за неблагонадійними особами в першій половині XIX ст. У справі № 22 «Дело по Высочайшему повелению о секретном надзоре за отставным Генерал-майором Орловым» наводяться відомості про нагляд за останнім у зв'язку з причетністю його до декабристського повстання²¹. Справи № 56 «Дело по представлению Киевского Гражданского Губернатора о прекращении секретного надзора над Федоровичем Харланским, Свидерским, графом Потоцким и Олизаром» та № 58 «Дело по отношению генерал-адъютанта Бенкендорфа об отыскании профессора французско-подданного Дюпержа и об учреждении над ним секретного надзора» містять матеріали стосовно нагляду за підозрілими іноземцями та колишньою польською шляхтою²². Ці документи зображують таємний бік занять

¹⁹ ЦДАк. — фонд 533. — опис 1а. — справа 23. — Дело о надзоре и ответственности помещиков и управляющих за поведением лиц польского происхождения, проживающих в их владениях. — 1798 — 3.

²⁰ ЦДАк. — фонд 533. — опис 1. — справа 1227. — Журнал исходящим бумагам по секрету. — 1811. — 49 арк.

²¹ ЦДАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 22. — Дело по Высочайшему повелению о секретном надзоре за отставным Генерал-майором Орловым. — 1827-1828. — 50 арк.

²² ЦДАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 56. — Дело по представлению Киевского Гражданского Губернатора о прекращении секретного надзора над Федоровичем Харланским, Свидерским, графом Потоцким и Олизаром. — 1830. — 4 арк.; ЦДАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 58. — Дело по отношению генерал-адъютанта Бенкендорфа об отыскании профессора французско-подданного Дюпержа и об учреждении над ним секретного надзора. — 1830. — 36 арк.

губернського чиновництва, яке, за відсутності спеціальних кадрів, мусило виконувати функцію стеження.

Деякі з справ пов'язані з призначенням жандармських офіцерів до Києва. Про це йде мова у справі № 5 «Дело заключающее переписку с Г. Генерал Адъютантом Бенкендорфом о назначении в Киевскую губернию штаб офицера жандармского корпуса»²³. В цих документах наводиться листування з цього приводу між П. Желтухіним та шефом жандармів Бенкендорфом. Згідно з цими документами, військовий губернатор намагався сприяти призначенню на цю посаду знайомої людини. У цьому відділі містяться також документи про розслідування контрабандної торгівлі.

У справах № 1 «По отношению Г. Министра Финансов и всеподданнейшей просьбе коллежского советника Домогацкого о злоупотреблениях киевского губернского начальства по делу о фальшивом клеймени товаров», № 16 «Дело по представлению Киевского Военного Губернатора о перемещении из Киевской Губернии чиновника по таможенной части, коллежского советника Домогацкого» не лише розкриваються подробиці розслідувань цих протизаконних дій, але й виявляються цікаві факти з життя високопосадовців, які наводять на думку про певну причетність до цих злочинів вищого губерньського начальства²⁴.

Матеріали про розслідування зловживань службовою посадою та хабарництва з боку чиновника київського губерньського правління містяться у справі № 2 «Дело по отношению генерал-Адъютанта Бенкендорфа о злоупотреблениях секретаря Жандра»²⁵.

У справах опису № 4 часто згадується ім'я О. Бенкендорфа, який був одночасно головою Третього управління та шефом корпусу жандармів. О. Бенкендорф фігурує майже в усіх справах — він давав завдання київському військовому губернатору та звітував імператору Миколі I про їх виконання. В деяких справах згадується цесаревич Костянтин Павлович. Оскільки він був намісником Царства Польського, яке межувало з Правобережною Україною, то час від часу повідомляв київського

²³ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 5. — Дело заключающее переписку с Г. Генерал Адъютантом Бенкендорфом о назначении в Киевскую губернию штаб офицера жандармского корпуса. — 1827-1829. — 20 арк.

²⁴ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 1. — По отношению Г. Министра Финансов и всеподданнейшей просьбе коллежского советника Домогацкого о злоупотреблениях киевского губернского начальства по делу о фальшивом клеймени товаров. — 1827. — 78 арк.; ЦДІАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 16. — Дело по представлению Киевского Военного Губернатора о перемещении из Киевской Губернии чиновника по таможенной части, коллежского советника Домогацкого. — 1827. — 8 арк.

²⁵ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 2. — Дело по отношению генерал-Адъютанта Бенкендорфа о злоупотреблениях секретаря Жандра. — 1827-1828. — 54 арк.

військового губернатора про різні речі, як-то: приїзд картярів до Києва на час контрактів (картярські ігри на гроші були офіційно заборонені); повідомлення про ймовірність ввезення до Київської губернії контрабандних товарів (справа № 24 «Дело по предписаниям Е.И.В. Цесаревича о надзоре за картежными игроками и другими лицами, едущими из Царства Польского в Киев на контракты», справа № 69 «Дело по докладной записке титулярного советника Муравьева о доставлении ему сведений о венгерцах прибывших в Россию»)²⁶.

Стосовно секретної діяльності кам'янець-подільського військового губернатора то цікавою є справа № 190 «Журнал по воинской части донесениям государю цесаревичу 1801 г.» з фонду № 227 Подільське губернське правління в ДАХМО²⁷. В цій справі містяться матеріали стосовно деяких з повноважень кам'янець-подільського військового губернатора як інспектора. В цих документах генерал від інфантерії І. Гудович повідомляв генерал-інспектора великого князя Костянтина Павловича про розташування військових підрозділів Священної Римської імперії вздовж кордону з Волинською та Подільською губерніями.

Військові губернатори часом виконували за дорученням царя чи іншого високопосадовця різні доручення. Ці доручення завжди передбачали перебування поза межами підпорядкованих губерній. В фонді № 533 містяться дані щодо цих завдань. У справі № 987 «Дело о назначении Киевского военного губернатора Торماسова командиром над молдавским корпусом» наводяться матеріали щодо від'їзду О. Тормасова до Брацлава для командування молдавським корпусом²⁸. Справа № 3 «Дело по письму Генерал Адъютанта Бенкендорфа о возвращении бумаг относящихся до предложенного следствия по Слободско-Украинской губернии» містить документи про залучення київського військового губернатора П.Желтухіна до розслідування зловживань губернського начальства в Слобідсько-Українській губернії²⁹. У справі № 356 «Дело о выезде Киевского военного

²⁶ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 24. — Дело по предписаниям Е.И.В. Цесаревича о надзоре за картежными игроками и другими лицами, едущими из Царства Польского в Киев на контракты. — 1827. — 48 арк.; ЦДІАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 69. — Дело по докладной записке титулярного советника Муравьева о доставлении ему сведений о венгерцах прибывших в Россию. — 1830-1831. — 18 арк.

²⁷ ДАХМО. — фонд 227. — т. 1. — справа 190. — Журнал по воинской части донесениям государю цесаревичу 1801 г. — 1801. — 75 арк.

²⁸ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 1. — справа 987. — Дело о назначении Киевского военного губернатора Тормасова командиром над молдавским корпусом. — 1805. — 14 арк.

²⁹ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 4. — справа 3. — Дело по письму Генерал Адъютанта Бенкендорфа о возвращении бумаг относящихся до предложенного следствия по Слободско-Украинской губернии. — 1827. — 67 арк.

губернатора в город Бухарест» містяться матеріали стосовно призначення П. Желтухіна «Полномочным председателем диванов княжеств Молдавии и Валахии»³⁰.

Серед фондів ЦДІАК України для дослідження обраної теми становить значний науковий інтерес фонд № 12, а особливо — справа № 31 «О координации работы между Сенатом об отъездах Беклешова в Киев»³¹. Ця справа є, певною мірою, унікальною, оскільки містить листування О.Беклешова із петербурзькими високопосадовцями щодо власного призначення на посаду генерал-губернатора в Київській губернії. Також наводяться листи щодо попереднього призначення цього генерала військовим губернатором до Кам'янця-Подільського. В цих листах приватного характеру О.Беклешов уточнював деякі аспекти цих посад, які не були зазначені в нормативних актах. Тут же наводяться і відповіді на ці листи, в яких новопризначеному посадовцю дають різні поради, відштовхуючись від попереднього юридичного досвіду схожих посад чи прецедентних випадків, що відбувались із іншими військовими губернаторами.

Проведений аналіз джерельної бази київських та хмельницького архівів щодо діяльності київських військових губернаторів дає можливість скласти уявлення про обсяг виконуваних ними функцій. Найбільш інформативним є, безперечно, фонд № 533 «Фонд київського військового губернатора» в ЦДІА, який містить найбільш е матеріалів стосовно діяльності київських військових губернаторів з 1796 по 1832 рр. Перший період їхнього головування з 1796 по 1812 рр. вміщено до одного опису без врахування напрямків їхньої роботи. Суттєвим недоліком цього опису є брак даних щодо періоду, коли цю посаду обіймали генерал-фельдмаршал І. Салтиков, генерал від інфантерії А. Розенберг, генерал-лейтенант П. Дашков. Вкрай недостатньо справ, в яких би висвітлювалась діяльність на посаді військового губернатора Києва генерала від інфантерії М. Кутузова. Найбільше справ опису № 1, близько двох третин, стосується вирішення різних судових справ щодо пограбувань, вбивств, зґвалтувань, побиття, образи гідності тощо. Часто ці справи не містять кінцевої інформації про те, чим закінчилось слідство.

Другий період діяльності київських військових губернаторів з 1827 по 1832 рр. значно краще відображає напрямки роботи цих посадовців. Справи, наведені в чотирьох описах, поділені за галузевими напрямками роботи канцелярії військового губернатора. Найповніше розкривається військовий напрямок діяльності останнього. Незважаючи на те, що ці описи досить детально відтворюють

³⁰ ЦДІАк. — фонд 533. — опис 5. — справа 356. — Дело о выезде Киевского военного губернатора в город Бухарест. — 1829. — 25 арк.

³¹ ЦДІАк. — фонд 12. — справа 31. — О координации работы между Сенатом об отъездах Беклешова в Киев. — 1800. — 5 арк.

склад, схему роботи та зв'язків канцелярії військового губернатора, деякі білі плями все ж залишаються. Так, не зовсім зрозумілим є функціонування так званого «управления» київського військового губернатора. Останнє час від часу виникає у справах, іноді паралельно з канцелярією, проте з'ясувати його склад та характер діяльності за матеріалами цих описів важко.

Деяка корисна інформація щодо функціонування посади київського військового губернатора міститься в Інституті рукопису ЦНБ ім. В. Вернадського, ДАКО та ДАМК. Матеріали, що знаходяться в цих архівах, переважно, виконують допоміжну роль для з'ясування якихось другорядних моментів. Справи, в яких би висвітлювалась діяльність київських військових губернаторів, розкидані по різних фондах.

Робота над матеріалами в Державному архіві Хмельницької області дозволила розв'язати деякі проблеми, які потребували вирішення. Так саме в справах цього архіву були уточнені дати призначення генералів на посаду київського військового губернатора, була віднайдена надзвичайно корисна інформація стосовно інспекторської діяльності військових губернаторів.